

**SLAVOJ
ŽIŽEK**

ÖVERSÄTTNING AV HENRIK GUNDENÄS

ft

**LIBERAL
FASCISM**

FRI TANKE

Stockholm, 2026

Box 3020, 181 03 Lidingö

www.fritanke.se | info@fritanke.se

FRI TANKE är ett förlag för vetenskap, filosofi, kultur och samhälle.
Vi verkar för bildning och demokrati genom att lyfta fram viktiga
natur- och samhällsvetenskapliga frågor i upplysningens anda.

© Slavoj Žižek, 2026

This translation is published by arrangement with
Bloomsbury Publishing Plc.

© svensk utgåva Fri Tanke, 2026

ISBN 978-91-8996-079-4

ORIGINALTITEL *Liberal Fascisms*

ÖVERSÄTTNING Henrik Gundenäs

SAKGRANSKNING Erik Bryngelsson

FORMGIVNING OMSLAG © Studio Liljemärker

SÄTTNING Magnus Frederiksen

TYPSNITT Sabon Next

TRYCK Livonia print, Riga, 2026

Första tryckningen

INNEHÅLL

Inledning. Under evighetens synvinkel	7
DEL I. GLOBAL OREDA	31
1 Altona, Los Angeles: från det nära till vår nästa ..	33
2 Den tvetydiga avvarufieringen.....	43
3 Avkolonisering och förnuftets offentliga bruk	51
4 Låt det ruttna	65
5 Att återuppföra händelsen.....	77
DEL II. LOKAL TURBULENS.....	89
6 Svart humor under <i>daddy cools</i> välde.....	91
7 Nästa år i Gaza!	109
8 <i>Sumūd</i> : till minne av denna världen.....	121
9 Fred i vår tid.....	131
10 Historien om tre ansikten	151
DEL III. DET SVARTA HÅLET I VÅR VÄRLD.....	161
11 Låt oss be för Trumps liv	163
12 Ta dom på fittan	183
13 Varför onda män behöver andras ädelsinne	209
14 Donald Trump som gramscian	231
15 Mamdani vid vägskalet.....	241
Avslutning. Ni som går in för radikal politik, låt hoppet fara	249
Noter	270

INLEDNING

Under evighetens synvinkel

ÅR 2009, DÅ DEN politiska korrektheten ännu härskade oinskränkt, utgav journalisten Jonah Goldberg en bok med titeln *Liberal Fascism*.¹ I denna hävdade han att fascisternas verkliga arvtagare är de progressiva liberalerna, att de mest lömska försöken att styra våra liv (såsom olika typer av rökförbud och kameraövervakning i det offentliga rummet) härrör från vänstern. För att underbygga sin tes att det moderna progressiva tänkandet snarare än konservatismen har gemensamma rötter med fascismen anförde Goldberg sådant som personkulten av Clinton, militärmodet bland radikala studenter på 1960-talet och vad han kallade Hollywoods totalitära estetik (i dag skulle han säkerligen tillfoga cancelkulturen, *woke*-tänkandet, strategierna för mångfald, rättvisa och inkludering, den växande acceptansen för hbtq+-personer och deras nyvunna rättigheter). Min tes är nästan rakt motsatt Goldbergs. År 1939 skrev Max Horkheimer att »den som inte vill tala om kapitalismen bör också

tiga om fascismen«, och med en parafras på honom vill jag påstå att »den som inte vill tala (kritiskt) om liberalismen bör också tiga om fascismen«.² Kanske också om Donald Trump.

Den här bokens essäer handlar inte om Trump. Men de otaliga frågor som behandlas i dem står alla i samband med den historiska *händelse* som Trumps andra presidentperiod utgör – en händelse i betydelsen av något katastrofalt som gör oss medvetna om att världen så som vi kände den har upphört att existera. Den kortaste formella definitionen av en sådan händelse är att den inte bara förändrar de enskilda omständigheterna i en situation, utan också själva koordinaterna för situationen.

Det bästa sättet att illustrera detta är att fräscha upp ett gammalt skämt från DDR (Tyska demokratiska republiken) som jag berättat många gånger. Vladimir Putin, Xi Jinping och Donald Trump träffar Gud och får lov att ställa varsin fråga. Putin börjar: »Jo, jag undrar vad som ska hända med Ryssland under de närmaste decennierna?« Gud svarar: »Ryssland kommer undan för undan att bli en kinesisk koloni.« Putin blir förskräckt och vänder sig gråtande bort. Xi ställer sin fråga: »Och vad ska hända med Kina under de närmaste decennierna?« Gud svarar: »Det ekonomiska undret kommer att vara förbi och Kina får lov att återgå till hård diktatur för att överleva samt be Taiwan om hjälp.« Även Xi vänder sig skräckslagen

bort och börjar snyfta. Till sist frågar Trump: »Och hur blir det med USA efter det att jag kommit tillbaka till makten?« Då vänder sig Gud själv gråtande bort... Detta är vad riktig förändring vill säga: Gud – som här står för den store Andre, den neutrala struktur som innefattar situationen – bryter samman. Trumps andra presidentperiod formar sig just till en sådan total brytning, en katastrofal händelse: de grundläggande koordinater som vi tar hjälp av när vi ska kartlägga och mäta upp det offentliga livet är inte längre fasta, förmår inte längre vägleda oss. De »vanliga« måttstockarna upphävs, alla kategorier och förväntningar ställs på ända och måste omprövas i grunden.

En sådan brytning för också något gott med sig: äntligen måste vi inse att det inte finns någon återvändo till den liberaldemokratiska, patriarkaliska statens epok. Vi kommer ur den förnekelse och kompromisspolitik vi klamrat oss fast vid så länge och tvingas erkänna vårt fullständiga nederlag. Vi behöver börja om på nytt från nollpunkten.³

Vänsterns oförmåga att begripa att situationen är förändrad, katastrofalt och oåterkalleligt förändrad, har varit symptomatisk för dess svårigheter att bekämpa den nya populism som Trump personifierar. Kanske vittnar den också om en intellektuell lättja som bara är alltför vanlig hos vänstern, och särskilt den liberala vänstern: i stället för att noggrant och med öppet sinne analysera ett nytt och skrämmande

fenomen för att söka komma underfund med hur det är beskaffat och varifrån det kommer, skyndar man sig att brännmärka det med det enda entydigt negativa namn som förekommer inom politiken, nämligen »fascism«. Men att helt enkelt uppfatta den trumpistiska populismen som en ny form av fascism är varken en bra politisk taktik eller något som hjälper oss att förstå hur katastrofen kunde inträffa. Trump är inte bara auktoritär. Han drömmer om att ge marknaden den mest destruktiva frihet, om det så gäller att göra maximala profiter eller att betrakta alla etiska gränser i våra medier (i fråga om sexism och rasism) som en form av socialism.

Den nya populistiska högern vill utrota alla de företeelser som Goldberg vände sig emot, då man ser dem som tecken på en ny vänstertotalitarism, men redan de första månaderna in i Trumps andra presidentperiod såg vi vad detta ledde till: kraftigt ökad och allt djärvare intervention, styrning och censur från statens sida. Den nya populistiska högern uppfattar kommunism och bolagskapitalism som en och samma sak – men motsatsernas verkliga identitet ligger någon annanstans. I början av Trumps första mandatperiod blev jag kritiserad för mitt påstående att Trump är en »ren« liberal – hur kunde jag bortse från att han är en diktatorisk fascist? Mina kritiker begrep inte vad jag var ute efter. Kanske den bästa karakteriseringen av Trump är att han är liberal, näm-

ligen en *fascistisk* liberal. Han är det yttersta beviset för att liberalism och fascism samspelar, att de bildar två sidor av samma mynt.

En terminologisk anmärkning: ordet »liberalism« så som det används i USA har två huvudsakliga betydelser. (I Europa och Storbritannien är skillnaden inte lika tydlig.) Ordet kan antingen beteckna progressiv liberalism (positiv särbehandling, hbtq+-personers rättigheter och så vidare) eller också vad som brukar kallas libertarianism (det kategoriska försvaret för individens fri- och rättigheter, varvid all progressiv liberalism förkastas). Det duger inte att uppfatta den ena liberalismen som »bra« och den andra som »dålig« alltefter den egna politiska övertygelsen, att säga att den form som man själv föredrar är den »egentliga« liberalismen och lämna allt annat utan avseende. Den progressiva liberalismen och libertarianismen är nära förbundna med varandra, ömsesidigt beroende av varandra; de formar sig till de båda sidorna i den inneboende spänning som kännetecknar frihetsbegreppet. De synliggör den motsättning som är inbyggd i själva idén om frihet.⁴ Dessutom finns det en skillnad mellan USA och Västeuropa i fråga om liberalismens plats: i större delen av Västeuropa står liberalism för en pragmatisk mittenposition gentemot den auktoritära högern, men också gentemot den radikala vänstern, medan liberalism i USA förknippas med progressiva åsikter eller rent av med vänsteråsikter.

Jag är kritisk till den progressiva liberalismen likaväl som till libertarianismen, men min skottavla i den här boken är libertarianismen och dess fascistiska potential. Jag har strategiskt valt att benämna detta »liberal fascism«, ett uttryck som åtminstone ger en bild av den trumpistiska populismens motsägelsefulla natur. Kanske ett mer träffande uttryck vore »fascistisk libertarianism«, då fascismen därmed övergår från att vara subjekt till att bli ett attribut samtidigt som liberalismen blir en fråga om libertarianism. Det jag hoppas förmedla är att vi med Trump inte får en fascism maskerad som liberalism, utan en liberalism som dragits till sin (fascistiska) spets så att dess dolda immanenta potential kommit att aktualiseras. För övrigt ska vi komma ihåg att många olika former av fascism är på frammarsch i dag – ser vi inte också i länder som Modis Indien, Putins Ryssland och Erdoğan Turkiet varianter av en auktoritär kapitalism med tydligt fascistiska drag?

I maj 2025 rapporterade brittiska BBC att ryska boklådor hade mottagit en officiell skrivelse med en lista på trettiosju titlar som omgående skulle avlägsnas från hyllorna. Det rörde sig bland annat om »böcker av den slovenske filosofen Slavoj Žižek, den japanske författaren Ryū Murakami och ett antal ryska författare«.⁵ Nå, jag blir i alla fall tagen på allvar! Det enda gåtfulla i detta var att en av de böcker som stod på listan, den ryska utgåvan av *Žižek's Jokes*, är mitt mest opolitiska

verk!⁶ Dock läste jag nyligen om en ny trend bland pånyttfödda kristna fundamentalister i USA: många av dem går igenom sina bibliotek och slänger bort allt som påminner om deras vänsterförflutna. I artikeln nämndes en medelålders kvinna, Jenny, som några år tidigare hade »sorterat bland sina böcker och rensat ut de sista resterna av den vänsterperson hon var mellan tjugo och trettio: Frankfurtskolan, situationisterna, Žižek. Dessa böcker brände hon.»⁷ Jag ser i detta märkliga sammanfall av bokbränning och censur en bekräftelse på att Trumps USA och Putins Ryssland trots sina inbördes konflikter är två sidor av samma nyfascistiska trend. Eftersom fascismen är ett projekt för konservativ modernisering finns här en inbyggd spänning mellan modern kapitalistisk dynamik och traditionell samhällsordning. I den bemärkelsen är Trump verkligen fascist, fast med en oväntad knorr: hans typ av modernisering förblir liberal och legitimerar sig som ett försvar för de individuella fri- och rättigheterna gentemot förtryckarstaten. Vad som gör Trump till fascist är att dessa »fri- och rättigheter« i slutändan handlar om de nyfeodala herrarnas frihet att exploatera de fattiga hårdare än någonsin. Denna teknofeodala sfär sträcker sig långt utöver GAFAM (Google, Amazon, Facebook, Apple och Microsoft): den innefattar skärningspunkten mellan den »djupa staten« och nya storföretag.

Essäerna i den här boken lägger ut texten kring

olika aspekter av den liberala fascismen, från ekonomi och politik till ideologi. De behandlar inte bara den trumpistiska populismen i USA, utan också situationen i Västeuropa, Mellanöstern, Kina, Ryssland och till och med Serbien. Boken är indelad i tre delar, som i stort sett svarar mot triaden det universella, det partikulära och det singulära: vår globala belägenhet; Europa, Mellanöstern, Kina, Afrika ...; Trumps USA. För att säga som det är genomsyras hela boken av lika delar fascination och vämjelse. Jag hoppas att denna vämjelse inte går ut över analysen, utan bara gör den desto mer angelägen. Det finns en vämjelse som fascinerar, som utgör en hemlig lockelse och därmed lamslår oss – många analyser av Trump kan föras till den kategorin. Men vi kan också känna vämjelse inför anblicken av de bojar som begränsar vår »frihet«, och i den situationen börjar vi röra på oss, agera – eller som Rosa Luxemburg skrev: »Den som inte är i rörelse lägger inte märke till sina bojar.«⁸

Det är inte bara huvudfienden, den globala kapitalistiska ordningen, som slagit oss i bojar, utan också den långa och smärtsamma frigörelseprocessen som fjättrat sina egna aktörer. Det som senare skulle uppfattas som »Stalins förtryck« inleddes redan under Lenins tid vid makten. Vi ska komma ihåg att de första utrensningarna av intellektuella åren 1922–1923 – under vilka hundratals intellektuella sattes på de så kallade »filosofskeppen« och fördes till Tyskland – exakt sammanföll

med införandet av den »nya ekonomiska politiken« (NEP), försöken att avvärja svält genom att lätta på restriktionerna kring privat företagsverksamhet. Man fruktade att NEP skulle skapa en ny bourgeoisie som sökte ideologiskt stöd bland intellektuella som avvek från partilinjén. Utrensningarna var alltså i hög grad en förebyggande åtgärd: inte ett straff för vad någon hade gjort, utan ett straff för vad någon kunde tänkas göra i en nära framtid. En sådan syn på situationen bygger uppenbarligen på den linjära framstegstanken och kan med fördel exemplifieras med Stalins resonemang i *Om den dialektiska och historiska materialismen* från 1938:

På förra seklets åttiotal [...] utgjorde proletariatet i Ryssland en obetydlig minoritet i jämförelse med de enskilda bönderna, vilka bildade den väldiga majoriteten av befolkningen. Men proletariatet utvecklades som klass, medan bönderna som klass befann sig i upplösning. Och just därför att proletariatet som klass befann sig i utveckling, orienterade sig marxisterna på proletariatet. Och de tog inte fel, ty proletariatet växte sedan som bekant från en obetydlig kraft till en historisk och politisk kraft av första rang.⁹

Uppfattad på det viset blir den proletära revolutionen bara en i raden av systemupplösande omvälvningar, ett av många tillfällen då ett gammalt system byts ut mot ett nytt som ligger mer i tiden. Ursamhällets

system ersattes av slavägarsystemet, feodalismen av kapitalismen, och på samma sätt kom det kapitalistiska systemet att ersättas av det socialistiska:

Slavägarsystemet under de nuvarande förhållandena är en absurditet, en naturvidrig dumhet. Slavägar-system under förhållandena av det sönderfallande ursamhällets system är en fullt förståelig och lagbunden företeelse, emedan det innebär ett steg framåt i jämförelse med ursamhällets system. Kravet på en borgerligt-demokratisk republik under de förhållanden, då tsarismen och det borgerliga samhället existerade, exempelvis i Ryssland 1905, var ett fullt förståeligt, riktigt och revolutionärt krav, ty den borgerliga republiken betydde då ett steg framåt. Kravet på en borgerligt-demokratisk republik för våra nuvarande förhållanden i Sovjetunionen är ett meningslöst och kontrarevolutionärt krav, ty den borgerliga republiken vore ett steg bakåt i jämförelse med sovjetrepubliken.¹⁰

Den stora ironin är att om vi mäter framsteg på det här sättet, då blir den gamla syrliga kvickheten att socialismen bildar övergången från ett lägre till ett högre stadium av kapitalismen fullt sann – på samma sätt som studentprotesterna i Paris och på andra håll 1968 visade sig bilda övergången från en mer traditionell till en postmodern kapitalism.¹¹

Det är här vänstern kommer till korta i dag.¹² Man säger sig respektera *andra* lokala etniska grupper, men själv talar man i allmänhet från en abstrakt, rotlös, global ståndpunkt; det egna »sättet att leva« är framför allt det hos den »pratande klassen« (inom akademien och i de traditionella medierna eller »gammalmedierna«). En brittisk representant för detta slags vänster har mer gemensamt med en tysk eller fransk motsvarighet än med människorna runt omkring sig. När det blir tal om lokala rötter gäller det *andra* marginella grupper (ursprungsfolk, svarta och så vidare) eller också sägs det vara något »fascistiskt« – och den nya populistiska högern utnyttjar mycket effektivt denna brist. Vänstern måste återerövra det motiv man vägrar att tillämpa på sig själv – lokala rötter, sätt att leva, gemenskap, gräsrotspolitik... Det finns inslag i »fascismen« som med lätthet kunde göras till centrala delar av den kommunistiska visionen. Hur vanvettigt det än låter *tjänar fascismen också som surrogatkommunism* – det är så vi bör tolka Walter Benjamins påstående att varje fascism vittnar om en misslyckad revolution.¹³ Ännu vanvettigare uttryckt: enda räddningen för vänstern ligger i det den misstolkar som fascism.

Ett nära till hands liggande motargument: Finns det inte en tydlig motsättning mellan lokala sätt att leva och dagens explosiva digitalisering, som innebär att tiotals miljoner människor står i daglig kontakt med varandra genom Zoom och så vidare? Vad kan lokala

rötter ha för mening i en värld där Samsung, det största och mest kända sydkoreanska bolaget, flyttar nästan hela tillverknings till Texas, där Amazon flyttar sitt huvudkontor till polska Gdansk? Jag tror att det vore fel att dra slutsatsen att lokala sätt att leva har förlorat sin mening. Tvärtom är lärdomen av globaliseringen att lokala kulturer, från Wales till Baskien, upplever en återuppblomstring allt eftersom nationalstaten förlorar i betydelse. När vi kritiserar Trump och Musk bör vi peka på att deras ekonomiska politik skapar raka motsatsen till det den förmodas skapa: artificiella »digitala stater« som rycker upp alla traditioner med rötterna. Endast en ny vänster kan rädda (det som är värt att rädda i) våra traditioner och återerövra dem. Här ska vi ta till oss Claude Lévi-Strauss insikt att varje traditionell lokal kultur på något sätt betraktar sig som överlägsen andra kulturer, anser sig sammanfatta vad det innebär att »vara människa« (många gamla stammar betecknar sig själva med det egna språkets ord för »människa«) – en sådan »rasism« har ingenting med den moderna, egentliga rasismen att göra.¹⁴

Vi kan också påminna om den djupt problematiska uppfattningen att den nazistiska förintelsen var så skakande för västvärlden inte bara på grund av de miljontals mördade judarna, utan också därför att ett massmördande som tidigare hade utövats av europeiska koloniserare i länder utanför Europas gränser nu tillämpades på européer. Man underskattar här

förintelsens industriella och koreograferade karaktär, ett kännetecken hos den som pekar mot det globala kapitalistiskt-teknologiska samhällets »världslöshet«. Vår tids globala samhälle är inte längre »eurocentriskt«, inte längre format under en viss kulturell eller ideologisk horisont. Men varför inte se denna världslöshet som ett öppet fält på vilket vi kan bygga eller återuppföra multipolära lokala världar som måste samexistera, men som inte behöver göra sig gällande på det »globala« planet? Man kunde lätt föreställa sig ett världslöst globalt bindemedel inte i form av kapital, utan i form av en smidigt fungerande postkapitalistisk AI i vad Marx kallade »nödvändighetens rike«.¹⁵ I en sådan kommunistisk vision förenas inte frihetens andliga rike och nödvändighetens rike i något slags utopisk syntes där arbetet blir ett nöje, och de ingår inte heller falsk förening som under den marxiska »förhistorien« (hårt tvångsarbete mystifierat som andligt förverkligande), utan de hålls strängt isär.¹⁶

Essäerna i den här boken kan verka analysera våra svåra belägenhet *sub specie aeternitatis*, under evighetens synvinkel, som Spinoza skrev.¹⁷ De ruckar på gängse föreställningar om historia och etik, men också om vad det innebär att vara människa och hur verkligheten är beskaffad. Men samtidigt verkar de i rakt motsatt riktning: de behandlar allmänna ontologiska och etiska begrepp *sub specie actualitatis*, under vår unika belägenhets synvinkel, utifrån vad Walter Benja-

min kallade *Jetztzeit*, »nutiden« i en singulär situation där vårt universella öde ligger i stöpsleven.¹⁸ Vår epok (präglad av global uppvärmning, oreglerad spridning av AI, hot om militär självutplåning) tvingar oss att ompröva även de mest abstrakta filosofiska begrepp. Det var detta Hegel menade med det »konkret allmänna«: en unik historisk situation exemplifierar aldrig bara allmänna lagar, utan ger själva universaliteten en ny innebörd.

Eftersom betraktandet av verkligheten *sub specie aeternitatis* är filosofins uppgift kan vi inte hoppas på att bryta den trumpistiska populismens förtrollning endast genom att förändra den politiska kartan i USA. Det är ingen överdrift att säga att det gäller filosofins snarare än det demagogiska sofisteriets överlevnad. Vad är då i grund och botten filosofi?

Alain Badiou inleder sin bok *Det sanna livet* med det provocativa påståendet att filosofins uppgift alltifrån Sokrates har varit att *fördärva ungdomen*, att lösgöra den från den rådande ideologiskt-politiska ordningen.¹⁹ Det finns ett trängande behov av den sortens »fördärv« i dag, i vår liberalt kravlösa västvärld där de flesta inte ens är medvetna om hur etablissemangen styr dem just då de tror sig vara fria – den farligaste ofriheten är den vi upplever som frihet, eller som Goethe skrev för tvåhundra år sedan: »Ingen är mer slav än den som tror sig vara fri utan att vara det.«²⁰ Kan en libertarian, som verkar för att förstöra de nät

av sociala sedvänjor som gör hans strävanden möjliga, verkligen kallas fri?

Den sokratiska revolutionen hade två utmärkande drag. För det första var den en reaktion mot den allmänna kris i det grekiska samhällslivet som för Sokrates yttrade sig i sofisternas popularitet, dessa utövare av tomma retoriska konster som drev *polis* mot förfall. För det andra ställde Sokrates mot detta förfall inte en återgång till ett strålande förflutet, utan radikal självutfrågning. Grundläggande för honom var den ständiga upprepningen av formeln: »Vad menar du närmare bestämt med...?« – med dygd, sanning, det goda och liknande grundbegrepp. I dag behöver vi utsätta vårt grundläggande tänkande för samma sorts utfrågning: Vad menar vi med jämlikhet, frihet, mänskliga rättigheter, »folket«, solidaritet, frigörelse och alla andra ord som vi hänvisar till när vi ska legitimera våra beslut? Att tänka igenom saker och ting innebär att inför exempelvis klimatkrisen inte bara fråga hur vi ska kunna rädda naturen, utan också vad naturen innebär i dag; att inför AI:s genombrott inte bara fråga om maskiner kan tänka, utan också vad mänskligt tänkande egentligen innebär. Vi bör följa i Descartes fotspår: han förföll inte i obskurantism när han skrev att Gud hade kunnat göra så att ett plus ett inte är lika med två, utan gjorde en insikt som grundade den moderna vetenskap för vilken också våra mest självklara sanningar är osäkra.²¹

Låt oss ta ett enkelt om än extremt exempel på vad detta sokratiska tänkande kan innebära. Den 12 juni 2025 störtade ett Air India-flyg som trafikerade sträckan Ahmedabad–London efter bara trettiofyra sekunder i luften. Tre sekunder efter start, då planet uppnått sin maximalt uppmätta kurshastighet, 180 knop (330 kilometer i timmen), slogs båda bränslebrytarna av med en sekunds mellanrum så att motorerna inte tillfördes något bränsle. Båda motorerna stängdes av och planet förlorade all dragkraft. Alla tolv besättningsmedlemmarna omkom och samtliga tvåhundra-trettio passagerare utom en. På marken förolyckades nitton personer och sextiosju personer skadades allvarligt. Haveriutredningen drog så småningom en förfärande slutsats: katastrofen orsakades varken av den mänskliga faktorn (pilotfel) eller av ett mekaniskt fel, utan av ett rent digitalt fel. På grund av något fel i kommunikationen mellan de olika delarna fick det digitala systemet information om att planet var kvar på marken och samtidigt information om att det redan var i luften; inför dessa motstridiga upplysningar och utan att veta vad som egentligen pågick eller huruvida planet befann sig på marken eller ej beslutade systemet att stänga av motorerna för att vara »på den säkra sidan«, precis som en människa skulle kunna göra när en maskin inte fungerar som den ska. Systemet hindrade också piloterna från att ingripa, då det »trodde« att en av dem av misstag

hade kommit åt bränslebrytaren. Kort sagt orsakades katastrofen just av de försiktighetsåtgärder som man hade vidtagit för att förhindra en katastrof. Vad det digitala systemet inte klarade av var att fatta ett enkelt *beslut* som även en dålig pilot hade kunnat fatta: att med egna ögon konstatera att planet var i luften och slå på bränslebrytaren. Det digitala systemprotokollet kunde inte kopiera den mänskliga förmågan att ta emot sinnesdata, tolka dem och agera på lämpligt sätt, vilket ledde till en ofattbar tragedi som vi likväl bör förhålla oss till genom att fråga oss hur våra oprövade antaganden om vad »tänkande« innebär kan ha varit en bidragande faktor.

Här kan vi ställa det sokratiska ifrågasättandet mot det konfucianska fastställandet av rätta benämningar. Konfucius analys av det bristande sambandet mellan tingen och deras benämningar skapar ett behov av att komma till rätta med denna brist:

Om rätta benämningar icke fastslås motsvarar språket icke fakta. Om språket icke motsvarar fakta kan ärendena icke föras till framgång. Kan ärendena icke föras till framgång skall rätten och musiken icke blomstra. Blomstrar icke rätten och musiken kan lag icke tillbörligen skipas. Kan lag icke tillbörligen skipas kan folket icke röra vare sig hand eller fot. Därför ser den upphöjde nödvändigheten av att orden svarar mot begreppen och därtill att handlingarna svarar mot

orden. Den upphöjde begär detta, att i hans ord ingen oriktighet skall vara.²²

I tydlig kontrast till denna hållning är man inom den sokratiska traditionen fullt medveten om att den som verkligen tänker gör detta i språket emot språket och på så vis tillintetgör den ideologi som är inristad i vårt språk.

Redan Demokritos, den försokratiske atomisten, myntade en fenomenal neologism: *den*. Antikens greker hade två ord för ingenting, *meden* och *ouden*, som står för två typer av negation: *ouden* negerar ett sakförhållande, hänvisar till något som kunde ha varit men inte är, medan däremot *meden* betecknar något som omöjligt kan vara. Från *meden* kommer vi till *den* inte genom att negera negationen i det förra uttrycket, utan genom att upphäva negationen eller snarare ersätta den med en subtraktion. Vi når alltså fram till *den* när vi från *meden* tar bort inte hela det negerande förledet, utan bara de två första bokstäverna: *meden* är *med'hen*, negationen av *hen* (en): icke-en. Demokritos kommer fram till *den* genom att endast utelämna *me* och på vis skapa det helt konstgjorda ordet *den*. *Den* är således inte »ingenting« med uteslutande av »ingen«; inte ett ting, utan ett »oting«, ett någonting som likväl hör till intets domän, som ett ontologiskt vandött, ett spökliskt ingenting vilket framträder som någonting. Eller som Lacan skrev: »*Ingenting, kanske?*»

– inte *kanske ingenting*, men *inte ingenting*.²³ Filosofen Heinz Wismann formulerade det kärnfullt: »Varandet är en negerande form av icke-varandet«, det vill säga att varandet framträder som ett »oting« därigenom att någonting subtraheras från ingenting.²⁴

Så tänker man i språket emot språket. Viktigt att notera är hur materialismen, tvärtemot den sene Wittgensteins betoning av vardagsspråket, av språket som en del av livsvärlden, börjar med att bryta mot de vardagsspråkliga reglerna, med att tänka emot språket.²⁵ Vår antiplatonistiske sofist framför andra är förstås Donald Trump. På allra första sidan i *Staten* skildrar Platon målade hur de trumpistiska populisterna (här representerade av Polemarchos) behandlar sina motståndare (här representerade av Sokrates, berättaren):

- Sokrates, sade Polemarchos, det verkar som ni är på väg till stan och tänker lämna oss.
- Det var ingen dum gissning, sade jag.
- Ser du hur många vi är? frågade han.
- Javisst.
- Antingen får ni övermanna de här karlarna eller också får ni stanna här! sade han.
- Finns det inte en annan möjlighet? sade jag. Nämligen att vi övertygar er om att ni måste låta oss gå?
- Tror ni verkligen att ni kan övertyga oss om vi inte hör på?

- Det tror vi verkligen inte, sade Glaukon.
- Och vi tänker inte lyssna, det ska ni ha klart för er.²⁶

Detta att helt enkelt inte lyssna på motståndaren (om man är den starkare parten) stöter vi på om och om igen i dagens storpolitik – och även inom filosofin. En av de vanliga kritikpunkterna mot Hegel är att det dialektiska begreppet om framåtskridande förutsätter en strävan att fortsätta tänka, att bringa i dagen varenda följd av en viss tanke eller attityd: om man exempelvis är asket, kan man tänka på saken och komma fram till att asketism är en självisk hållning – man är fullt upptagen med sig själv och försöker desperat att utplåna alla rester av lust och glädje... Men Hegel vet detta: alldeles i början av sin *Wissenschaft der Logik* (»Logikens vetenskap«), där han analyserar den logiska ordningen hos tänkandets rena kategorier utan några empiriska förutsättningar, påpekar han att logiken ändå grundar sig i en (i sista hand kontingent) viljeakt, ett medvetet beslut att tänka.²⁷ Asketen kan helt enkelt säga: »Visst är jag i grund och botten självisk, men det bryr jag mig inte om, jag vägrar att tänka igenom vad min asketism innebär, jag bara accepterar mig själv sådan jag är.«

Denna vägran att lyssna och/eller att tänka är inte bara ett stort urbeslut; den är något fortlöpande i våra liv. De som stödjer Israel bortser helt enkelt från alla starka argument om att det pågår ett folkmord i Gaza och avfärdar dem som antisemitiska lögner.

En liknande vägran att tänka har jag själv ofta råkat ut för: när jag nyligen gjorde upp en lista över argumenten för att skyndsamt hantera den högst reella klimatkrisen fick jag till svar olika varianter på temat: »Vi tänker inte lyssna, det ska du ha klart för dig«, och den korta förklaringen var att kampen mot global uppvärmning är en kampanj med dolska motiv (att förstöra för den rika västvärlden).²⁸ I samma anda sade Trump inför FN:s generalförsamling i september 2025 att klimatförändringarna är »det största svindleri mot världen som man någonsin gått i land med«.²⁹ En sådan inställning utgår från ett visst begrepp om rättvisa som Thrasymachos formulerar tidigt i *Staten*: »Jag anser att det rätta helt enkelt är det som gagnar den starkare.« Han utvecklar vad han menar:

[V]arje styre stiftar lagar som gagnar det självt: demokratin stiftar demokratiska lagar, tyranniet tyranniska och så vidare; och när de stiftar dem klargör de att det som är gagneligt för de styrande själva är rätt för de styrda, och den som bryter mot detta straffar de som en lagbrytare som handlar orätt. Det är detta jag menar, min bästa vän, med att det rätta är detsamma i alla stater; det är det som gagnar det etablerade styret. Men detta styre är ju det som härskar, så om man räknar ut det rätt blir slutsatsen att överallt är det samma sak som är rätt, nämligen: det som gagnar den starkare.³⁰

Återigen: Är inte detta den trumpska politiken i dess prydno? Är det inte den sortens rättvisa Trump stiftar i Mellanöstern, i Ukraina...? Och han är inte ensam. I juli 2025 ska Kinas utrikesminister Wang Yi ha sagt till EU:s toppdiplomat att regeringen i Beijing inte kan acceptera ett ryskt nederlag i kriget mot Ukraina »då detta skulle kunna leda till att USA vänder hela sin uppmärksamhet mot Kina«, ett uttalande som motsäger landets officiella neutralitet i konflikten. En tjänsteman som orienterats om samtalen menade att detta yttrande mellan skål och vägg »tyder på att man i Beijing föredrar ett utdraget krig i Ukraina som hindrar USA från att lägga kraft på sin rivalitet med Kina«. ³¹ Alla illusioner om Kina – föreställningen att landet må ha åtskilliga problematiska sidor, men att man ändå vill ha fred och global samverkan, att man rent av låter sig vägledas av vissa begrepp om rättvisa – har en gång för alla smulats sönder. Kina har gjort klart att ett långt, ödeläggande krig bör tillåtas att fortsätta därför att fred skulle kunna skada dess ekonomiska intressen. Att offentligt uttrycka en så grym tanke vore snarast något man kunde vänta sig av Trump...

En slutsats vi kan dra av allt detta är att vi i dag behöver filosofin mer än någonsin – vi behöver den för att överleva som människor. Det kan låta naivt, men vi överlever inte utan något begrepp om rättvisa som överskrider pragmatiska överlevnadskalkyler. Vi måste fråga oss vad vi menar när vi talar om »rättvisa« – och vad rättvisa rimligtvis skulle kunna betyda i dag.

I Global oreda

I

Altona, Los Angeles: från det nära till vår nästa

EUROPA SOM EMANCIPATORISK idé dog i Kanada och nästan ingen märkte något. Mitt i det kaotiska tumultet sommaren 2025 gjorde G7-länderna, som samlats till sitt femtioförsta toppmöte i Kananaskis, ett gemensamt uttalande i vilket de uppmanade Iran att »trappa ner« för att inte ytterligare öka spänningarna i Mellanöstern. De framhöll att Israel har »rätt att försvara sig« och slog fast att Iran »aldrig får skaffa kärnvapen«.¹ Enligt detta uttalande innebär alltså nedtrappning den ena sidans (Irans) »villkorslösa kapitulation«. Visst, Iran har hetsat Hamas, Hizbollah och huthirebellerna att utföra angrepp mot Israel, men vad gjorde det möjligt för Iran att agera på det viset? Var det inte den israeliska terrorn mot palestinierna? I G7-ländernas uttalande fanns ingenting av det vi naivt nog hade hoppats på: ett kollektivt erkännande av den palestinska staten och ett fördömande av det pågående folkmordet i Gaza och den etniska rensningen på Västbanken.

Obsceniteten nådde sin höjdpunkt när Tysklands förbundskansler Friedrich Merz uttalade sig i tysk tv: »Det här är det smutsiga arbete som Israel utför åt oss alla. Vi är också offer för den här regimen [Iran].«² Israel kan förmodas utföra samma smutsiga arbete åt oss i Gaza och på Västbanken – vilket slags civilisation behöver få så mycket »smutsigt arbete« utfört, till och med folkmord? Merz uttalande påminner om resonemanget hos Hitlers västliga anhängare, som även de menade att Hitler bara utförde det smutsiga arbetet åt oss när han förintade judarna och anföll Sovjetunionen – offentligt borde vi fördöma honom, men i tysthet kunde vi räkna med att han skulle avsluta det han påbörjat.

Europas öde beseglades inte av någon »orientalisk« despotism (som en del hade förutsagt), utan av den nya högerpopulism som personifieras av Donald Trump. En slovensk målare sade nyligen i en intervju att »konstnärens makt ligger i den smågalna besattheten att göra det han tror på«. Javisst, det var därför Goebbels menade att Hitler var en konstnär vars verk var Tyskland – och blir inte också Trump som besatt nu när han stöter på allt större svårigheter i sitt konstnärskap?³

Allt eftersom de internationella konflikterna mångfaldigas har Trump börjat framträda som något slags FN-fredsämklare, som med sitt tal om förhandling och återhållsamhet gör sig till en maktlös observatör

som de aggressiva deltagarna i de faktiska konflikterna (Ryssland, Israel) högaktningsfullt kan strunta i. Rollen som neutral fredsmäklare är förstås grundfalsk, eftersom det hela tiden är uppenbart på vilken sida han står (han uppmanade Israel att visa återhållsamhet i Iran men krävde samtidigt att USA direkt skulle stödja Israel i dess ansträngningar att lägga Teheran i grus och aska). Spänningen mellan republikanska hökar och Maga-isolationister var inte »det inbördeskrig som avgjorde hur Trump skulle förhålla sig till Iran« men något som sätter sin prägel på Trumps utrikespolitik: USA den lokala supermakten som struntar i den stora världen (Maga-isolationism) visavi USA den globala supermakten som ingriper överallt (klassisk amerikansk interventionism).⁴

Filosofen Alenka Zupančič har uppmärksammat hur den trumpistiska högerpopulismen systematiskt tillgriper den retoriska figuren kastration, inte i Lacans utvecklade symboliska betydelse av en förlust eller försakelse i motsats till det som sätter subjektet i stånd att agera med auktoritet, utan i en mycket mer ursprunglig, imaginär betydelse av »förvekligande«, »feminisering« och så vidare.⁵

Vad som genomsyrar den populistiska diskursen är det föreställda hotet om omedelbar förlust av makt, av vår maskulina virilitet och njutning. Detta hot kommer dock från de andra (invandrare, sexuella minoriteter och så vidare), vilka själva ses som svaga

och impotenta. Paradoxen är att dessa andra angrips av populisterna inte därför att de är starka, utan för att de förmodas vara svaga och hjälplösa: enligt denna logik är deras svaghet smittsam och hotar att infektera »oss«. Denna paradox förklarar hur extremhögern lägger beslag på termen »yttrandefrihet« – för dem handlar det inte om medborgarnas rätt att offentligt säga sanningen och kritisera makthavarna, inte om skyddet för kritiska röster, utan framför allt om *rätten till njutning*: enligt populisterna finns det inte någon yttrandefrihet därför att det inte är fritt fram att kränka andra, att offentligt yttra allt som dyker upp i huvudet.⁶

I samband med att handelsavtalet mellan USA och Storbritannien undertecknades i juni 2025 sade Trump att Storbritannien skulle slippa tullar »för jag gillar dem« – till och med stora ekonomiska beslut rättfärdigas med hänvisning till den enkla omständigheten att Trump råkar gilla ett land, att han gärna vill höra till dess allierade...⁷ Och dödandet av utländska ledare lyder samma nyckfulla logik: »Vi vet exakt var den så kallade »högste ledaren« gömmer sig. Han är ett lätt mål men kan känna sig säker där han är – vi kommer inte att slå ut honom, inte just nu i alla fall.«⁸

Den cancelkultur som högerpopulisterna kritiserar är alltså i deras ögon ett vapen som de svaga använder för att »kastra» de starka (oss själva). Här ser vi den populistiska förvrängningen av klasskampen, enligt